

Nødløsninger surrogater Ole opfinder

Beklædning – Maksimaltøj

Handelsministeren trådte som en anden reklamesøjle frem iført maksimaltøj, et nyt vidunder, med opfordringer til producenter og forbrugere om at tage vidunderet til sig. Dansk Tweed blev det benævnt. Formålet var dobbelt. Primært ville man sikre, at borgeren havde tøj på kroppen; sekundært at prisen var til at betale.

Prisen for en habit blev fastsat til 100.- kr. Celluld blev fremstillet af cellulosestoffer som kunne være bomuldsrester, der blev kradset op, siv, halm, og brændenælder. Jeg blev den ulykkelige ejer af et nyt sæt tøj. Min habit udmærkede sig ved, at alle anstrengelser for at have blot synlige pressefolder var forgæves.

Nat efter nat lagde man bukserne under lagenet for blot efter minutters brug at kunne konstatere, at de igen hang om benene som en gammel sæk. I regnvejr blev det helt galt, når dette „maksimaltøj“ blev vådt, voksede det uhæmmet, så man trådte i buksebenene, og hænderne forsvandt i ærmerne.

Jakkereverser krøllede som et par lammeører.

Kradsulds oprindelige benævnelse stammede fra produktionsmetoden. Uld blev kradset op og spundet med håraffald fra frisørsaloner – hår fra ko og hestehaler. Stoffet var uformeligt og kradsede, hvilket kunne ses på staklens hals, som blev ildnende rød.

Silkestrømper blev masket op og stoppet i det uendelige, men de mere forfængelige piger fandt på en løsning, når alt håb var ude, nemlig ved med tusch at tegne en streg på de nøgne ben, der hvor strømpeømmen skulle have været. Men en så simpel ting som vat var en mangelvare, hvilket fik særlig betydning for småbørn og syge.

Træskostøvler var almindelige også på sommerdage ved udgravninger i vandfyldte huller.

Disse er blevet brugt ved tørvegravning. Bemærkelsesværdigt er skafterne, som stammer fra nedslidte gummistøvler.

Vat blev fremstillet af krads hovedsageligt fra bomuld. I de gode gamle dage blev tvist brugt indenfor maskinindustrien til at tørre olie af hænderne eller gøre maskiner rene – her måtte man tage til takke med aviser, da selv klude var en mangelvare.

Maksimalsko

Godt nok blev disse sko fremstillet, men efterspørgslen kunne slet ikke dækkes. Derfor dukkede nødløsninger op, som bestod i træsko og træskostøvler til arbejdsbrug.

Damer fik træskobunde forsynet med fiskeskind, som var et bredt udsnit af landets fiskearter – fra rødspætteskind – torske- og åleskind. Mange havde et stillesiddende arbejde og hyllede sig ind i tæpper, men de kolde fødder forsøgte man at holde varme med kæmpestore futteraler af sivsko.

Pelsværk

Her måtte forbrugeren tage til takke med, hvad hjemmemarkedet kunne præstere, og det var mere end overskueligt. Kaniner var en foretrukket dyreart, da den udover at indgå i pelsværket kunne spises. Landskendt blev vittigheden, hvor en dame, som skal vælge en pels ud, pludselig udbryder:

«Jamen, er det ikke naboens schæferhund, som har været forsvundet i en måned?» Mange katte og hunde forsvandt sporløst.

Selv efter kapitulationen blev damefrakker forsynet med en pelskrave af kaninskind – måske pyntede den – måske var det, den handlendes måde at omgå maksimalprissystemet og dermed forlange overpris.

I de glade dage efter kapitulationen havde jeg forladt det lidet givtige job som sabotør og byfornyere for at vende tilbage til det lukrative job som smededreng. For at supplere den formidable gage på knap ti kroner pr. uge, blev jeg autoriseret kattedejer i Københavns Kommune.

Sengetøj – hør - papir

Landmænd, især på Bornholm havde i årtier dyrket hør, nu udvidede man dyrkningen, fordi hør kunne væves til lagener – dynebetæk og flettes til tovværk som erstatning for hamp. En industri voksede op bestående af hørskætterier, hvor man skar planten til og bankede løs på den for at blødgøre de stride fibre. Men trods alle bestræbelser blev lagenerne stive og ubehagelige, men de var meget slidstærke.

Rebslagerier genopstod, men for høstbindegarn og sejlgarn blev råmaterialet papir. At få disse garn gjort modstandsdygtige overfor vand, klarede man let og elegant ved f. eks. på selvbinderen at montere en beholder med sildeolie. Garnet løb så igennem beholderen og blev dermed imprægneret.

Papir var en af de få ting, vi havde i rigelige mængder, da importen fra Sverige og Finland var på samme niveau som før krigen. Møbelbetæk – gulvtæpper – gulvløbere blev fremstillet og var et godt værn mod kulde nedefra, og mærkeligt nok viste det sig, at papirprodukterne var forholdsvis slidstærke. En smart fabrikant fremstillede en regnfrakke af papir, men den blev aldrig populær, da den ikke kunne tåle at blive våd.

Planteolie – foderkager – margarine

I Danmark havde man igennem årene importeret olieholdige planter. Oliemøller pressede olien ud og anvendte den til en lang række formål, f. eks. margarine, sæbe og maling. Restproduktet brugte landmændene som foderkager, hvilket fik til resultat, at køernes mælkeydelser steg drastisk. Den manglende import og dermed mangel på foderkager betød mindre mælk og dermed også mindre smør, både til os og tyskerne.

Fedtindholdet blev sat ned for mælk, fløde og ost af hensyn til smørproduktionen, derfor var det umuligt at piske flødeskum uden tilsætning af de fra Tyskland importerede gulddråber, som gav flødeskummet en grim smag.

En camembert ost med et fedtindhold på 20 % dukkede op, men ellers var myndighederne på tærerne med forbud, hvis firmaer reklamerede med disse varegrupper. Den forsvundne margarine og de mindre smørrationer ramte de danske husmødre hårdt.

Sæbe og rengøringsmidler vender vi tilbage til.

Landmænd ændrede på afgrøderne og indførte flere olieholdige planter som f. eks. Raps og Lupiner. Fordelene var, at disse planter med deres rodnet udvikler kvælstofbakterier, hvilket i nogen grad kunne erstatte kunstgødning, således at udbyttet næste år var næsten uændret ved en anden afgrøde, men planterne blev et godt tilskud til oliemøllernes udvinding af vegetabiliske olier, men derudover presedes også gulerødder og frem fik man karotin, som med hybensaft blev et værdifuldt vitamintilskud.

Krydderier

I sommeren 1942 får jeg job som bud hos en slagtermester, og nogle af mine mange jobs var fremstilling af diverse pølser, spege-, rulle og medisterpølse. Råvarerne – sulet, eller hvis man var i det mere optimistiske hjørne, kødet, var af en substans, der ikke kunne tåle at blive set af andre end producenten.

Benene blev skåret så rent for kød, at selv hundene vrængede på næsen. Politiet reagerede, da en slagtermester i sit udstillingsvindue anbragte en knogle blottet for enhver antydning af kød.

Men mit problem var, at få varen gjort attraktiv, den skulle se godt ud og smage af noget. Peber eksisterede ikke. Hvidløg kunne give smag, men danskerne følte en vis afsky, blandt andet på grund af den dårlige ånde. Roer – sellerier og andet godt blev ristet og pulveriseret, og det strøede man så ud med rund hånd.

Erstatningsvarer for krydderier bestod generelt af 99 % træsmuld og 1 % smagsstoffer, kanelerstatningen var alle glade for, her var egebark grundsubstansen.

Muslinger

Før og under besættelsen var muslinger ingen populær spise i Danmark, men nu dukkede kogerier op i næsten alle kystbyer og hovedparten blev eksporteret mod sydlige himmelstrøg. Det lykkedes at fremstille et ekstrakt, som blev anvendt som fyld i pølser og folkeleverpostej.

Affaldet blev brugt som supplement til kreaturernes foder.

Omkring 6.000 var beskæftiget i denne industri. Min slagtermester skilte med sin hjemmelavede leverpostej, men undgik klogelig at beskrive dens indhold. Uanset hvordan vi bar os ad, kunne lugten og smagen af fisk ikke overdøves med brændt selleri eller de andre herligheder, der var for hånden.

Kan du tysk, Aage

En tysk soldat dukker op, en fodtudse (infanterist); han lignede ikke herrefolket, mere en forslidt landarbejder. Pænt beder han om en røget skinke. Slagtersvendene forstår ham ikke, de vil ikke forstå, har han rationeringsmærker? Har han tilladelse til indkøb? De driver ham rundt i manegen, men han bliver stædigt ved. Til slut kalder mester på mig.

«Aage kom her, kan du tale tysk? «Noget!»

«Hvad er det han vil?»

«Han vil købe den ene af de to skinker, der har hængt på en krog i kælderen i de sidste tre år.»

«Kan du ikke bare få ham ud?»

«Nej, når han vil blive glad for en skinke, og når vi nu har den, så skal han da også have den.» «Det kan man da ikke.»

«Gu´ kan, man så; nu skal De bare se mester, den klarer jeg.»

Vips ned i kælderen, fat i nogle grove børster og klude, ind under en vandhane og her var så alle tiders lækre skinke. Jeg kom op, viste den til prøjseren og spurgte, om han også syntes, det var en dejlig skinke. Mester var forsvundet ind i baglokalet.

Da prøjseren var væk, dukkede mester op igen og spurgte:

«Hvad tog du for den?» Jeg opgav prisen.

«Det er mere, end vi tager for friske varer.»

Noget fornærmet spurgte jeg, om ikke tyskeren skulle betale for det store arbejde, jeg havde lagt i den rådne skinke.

«Skal jeg arbejde gratis for en sådan elendig prøjser?»

«Nej, det skal du selvfølgelig ikke, men halvrådden det var den da.»

«Ved De hvad mester, jeg går ned og gør den anden skinke klar, for det varer ikke længe, så kommer der en prøjser til. Han vil absolut have den, for den første var så god.»

Min løn blev igen sat op, nu til 40 kr. om ugen.

1942; Tyveri af flæskesteg på åben gade

På vej til en kunde i Hellerup med en fantastisk stor skinke, der var anbragt på styret i en lærredspose, punkterer jeg. Herlig sommerdag, jeg trækker cyklen til en cykelsmed og går ind for at spørge, om han vil lappe min cykel. Her ser jeg en mandsperson snuppe posen, hvorefter han spurter af sted som en bedre banerytter.

Ude på gaden stod jeg og skrålede forgæves:

«Stop tyven, han har stjålet min flæskesteg.»

Tyven har ganske givet fundet ud af, at budet i det hvide slagtertøj, måtte have værdifulde og savnede slagtervarer i posen. Mester tog det pænt, og vi blev enige om, at jeg fremover ikke måtte forlade kostbarhederne, og når jeg først på måneden opkrævede regninger, skulle jeg aflevere større beløb i banken eller køre tilbage til mester med gysserne, røverier på åben gade hørte ikke længere til sjældenhederne.

Maling – lakker

Farve og lakindustrien havde kun silde- og hørfrøolie til fremstilling af deres varer, men selv om det var lykkedes at dæmpe stanken fra sildeolien blev produktionen ikke større end, at alt salg til private ophørte, kun malermestre kunne købe, husmødrene var henvist til at fernisere gulvene, som blev klæbrige, nærmest klistrende at gå på med strømpesokker og endnu sværere at vaske rene.

Te

Omkring 30 forskellige erstatninger dukkede op. Råvarerne var kamille, tyttebær, lavendel, nælder, krusemynte, æbleblade, enebær og følfod. Nutidens mange varianter kan vel minde om krigstidens. Æbleteen udmærkede sig ved, at den kunne ryges i pipe, men den smagte og stank rædselsfuldt.

Kaffe

Kaffeerstatning havde eksisteret så længe, jeg kan huske tilbage. I mit barndomshjem, som var et ganske almindeligt arbejderhjem, tilsatte man under krisen i trediverne den dyre kaffe med kaffeerstatningen Rich eller Danmark. Min mors valg var bestemt af hendes børns ønsker, for i pakkerne var billeder, som kunne klistres i særlige albums.

Disse serier var populære blandt os børn. Vi samlede og byttede på livet løs for at have en komplet serie. Erstatningen før krigen bestod hovedsagelig af brændt og knust bygkorn og cikorierødder.

Forskellen nu var et rigeligt supplement af ristede og knuste roer, og de mere end fantasifulde navne, som Java – Brasilko, men det gav ikke produktet duft eller smag, der kunne sammenlignes med ægte kaffe.

Reklamens magt må siges at være underfuld, for reklamemagerne undså sig ikke for at opfordre husmødrene til at blande den nye erstatning «Java» med erstatningen Rich for velsmagens skyld. Måske gav det en fornemmelse af, at alt var som i de gode gamle dage – måske var «Javaen» billigere.

Tobak

På trods af, at danskerne betegnedes som storrygere, var situationen knap så katastrofal for tobakkens vedkommende som for andre importvarer. Selv de panikagtige hamstringer lige efter krigsudbruddet kunne ikke skjule, at lagrene var så store, at et normalt forbrug kunne dækkes langt ind i 1941. Hertil kom så den danske avl, som før krigen havde været forholdsvis betydelig på Fyn, men som var skrumpet ind til dyrkning af kun 15 tønder land.

Men snart var gartnerier i sving med at fremstille tobaksplanter til udplantning, og snart gik det stærkt. Enhver ejer af en stump jord plantede ud, kolonihaver bugnede af tobaks og kartoffelplanter, men husmænd og gårdmænd fik hurtigt marker med tobaksplanter.

På siderne af tobaksplanterne havde man læhegn af solsikker, som udover at give læ, blev en sidegevinst, da oliefabrikkerne af dem kunne fremstille planteolier og foderkager til kreaturerne.

Produktionens omfang?

Middelfart Tobakspakkeri behandlede i

1942; 200.000 kg – 1943; 450.000 kg. – 1944; 700.000 kg.

Tobakssorter

Tyrkisk tobak importeredes på trods af navnet ikke fra Tyrkiet, men før og under krigen fra Balkan – senere Italien – Frankrig – Ungarn og Bulgarien. Denne tobak var noget sur i smagen og blev igennem tredive år fortrængt af den sødere amerikanske virginiatobak.

Fremstillingsproces

De høstede blade skulle tørres, den danske tobak blev hængt op på lofter og under tagskæg. I vort fugtige klima var det mere end svært at undgå, at bladene mugnede.

Tobaksblade undersøges inden det går løs på auktionen i Odense.

Derfor blev det nødvendigt at vende bladene med jævne mellemrum. Ribberne skulle fjernes fra de tørrede blade, som derefter skulle skæres ud, alt efter om de skulle anvendes til cigaretter – pibetobak, cerutter eller cigarer. Tobak til cigaretter blev skåret i fine strimler, men den danske tobak havde tilbøjelighed til at smuldre, hvilket absolut ikke forhøjede nydelsen.

Cigaretterne kunne fremstilles i «ren» tobak – tyrkisk – virginia eller blended. Dette sidste antydede, at der var tale om en blanding af de to tobakssorter, men virkeligheden var, at der var tale om overskydende smuld og fejeaffald fra gulvene.

Shag eller pibetobak

blev skåret noget grovere ud – dog kunne man også få finskåren rulletobak, således, at man selv kunne rulle sine smøger, hvis man ellers kunne skaffe cigaretpapir. Dette kunne erstattes med sider fra en bibel eller Det Nye Testamente, men når gløderne ramte tryksværten fik den hjemmerullede endnu en bismag.

Pibetobakken blev tilsat forskellige smagsstoffer og hjemmeavlerne fik megen tid til at gå med at udveksle hemmeligheder. Nogen tilsatte blommesaft, andre vanilje- eller lakridserstatninger. Piber blev fremstillet af kirsebærtræ, men havde den ulempe, at de hurtigt blev meget varme og brændte igennem.

Cerutter og Cigarer

består inderst af forholdsvis finskåren tobak, rullet ind i et eller flere større blade for til slut at blive rullet i et dæksblad, som skal være skåret omhyggeligt til og være uden fejl. På et tidspunkt forbydes den traditionelle fremstilling og dæksbladene erstattes med papiromslag.

Rygekultur – hvad det så end kan være

Når flere rygere var samlet kunne man ligefrem skære sig igennem røgen – passiv rygning var et ukendt begreb. I sporvogne og andre steder med trængsel røg man ugenert og ofte spildtes aske på naboen og røgen blev pustet direkte i ansigtet på folk.

To læger konstaterede en markant stigning i antallet af lungekræft i de første krigsår, de slog alarm, men den fik ingen virkning, da man ikke kunne påvise årsagerne.

Dansk tobak som stimulan?

Organisationen Bort Med Tobakken foreslog rygning forbudt overalt, og at tobakken i stedet blev anvendt som sprøjtemiddel. Dette forslag faldt til jorden, da man kunne påvise, at den danske tobak var så fattig på giftmidlet nikotin, at det ville være uden virkning.

Derfor er det relevant at spørge, hvorfor røg man så?

Der var jo ingen stimulanser i tobakken.

Alligevel kunne man overalt se skodsamlere også kaldet violplukkere på jagt efter bortkastede cigaretter. Når de havde samlet et passende antal sammen, pillede de tobakken ud og rullede en ny smøg.

Faldskærmsfolk og modstandsfolk, der røg ægte tobak blev advaret, da lugten ville afsløre dem og folk (stikkere) straks ville angive dem.

Der skal være foretaget flere arrestationer pga. rygning af ægte tobak, men dokumentation savnes.

Tobak blev aldrig rationeret, det blev overladt til de handlendes for godt befindende og handelstalent.

Det kunne lyde: *«I dag har jeg to pakker barberblade og familiejournalen, er det noget hr. hvis jeg også kan fremtrylle en lille pakke?»*

Næppe nogen anden vare fremkaldte så megen kriminalitet som tobakken, med forbrydelser spændende fra voldelige røverier til sortbørs og undladelse af betaling af afgifter til toldvæsenet.

Kakao – slik

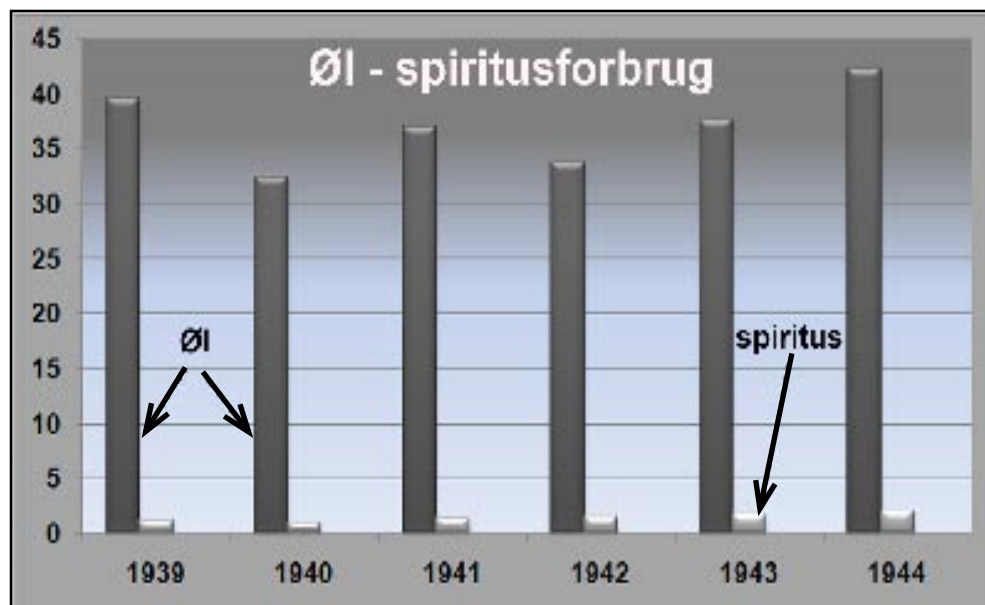
Ved årsskiftet 1941-42 overdrages de sidste restpartier af kaffe og te til de gamle på alderdomshjemmene, men ti tons kakao gik til chokoladefabrikkerne med påbud om, at det kun måtte anvendes som chokoladeovertræk.

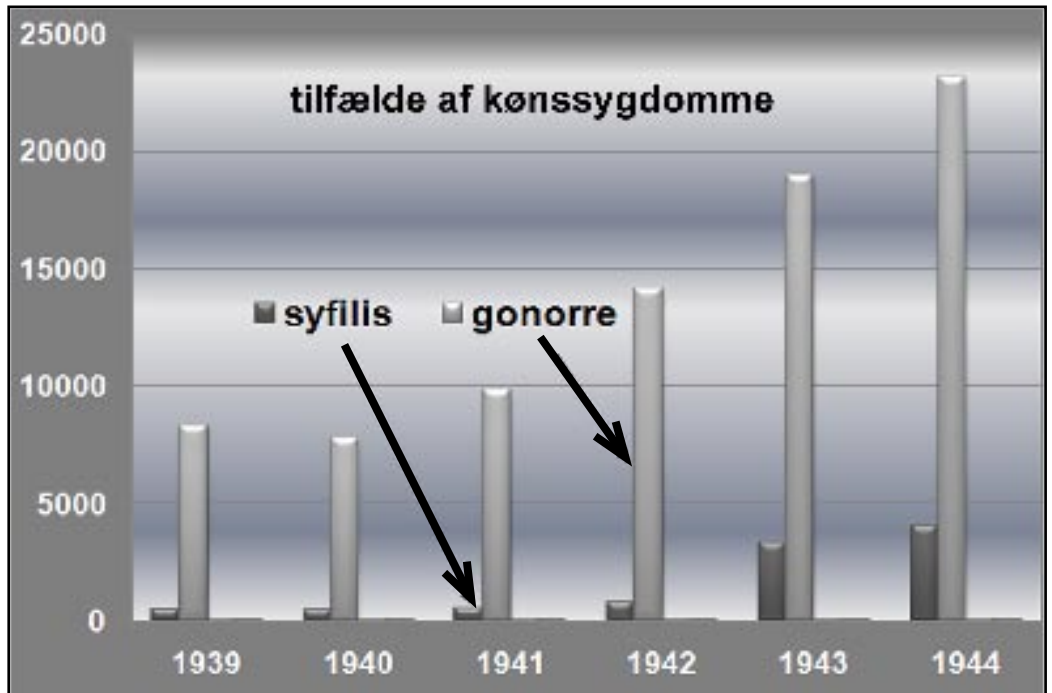
Spejderhagl og negersnus dukkede op i små poser til fem øre stykket og skulle vel minde om svundne tiders lakrids. Ved nærmere eftersyn viste det sig at være affald fra vaffelbagerier, som var tilsat salmiak – det var stærkt i smagen og efterlod en brændende tørst. Mandelgaven – en marcipangris kom ikke til at mangle ved julebordet, da man ved at lægge hestekastanjer i sprit kunne fjerne den bitre smag. Rosiner blev fremstillet af rabarberstilke, som blev skåret i passende stykker og tørret.

Øl – sprut

Forbruget af korn og kartofler til fremstilling af øl og spiritus (overvejende snaps) lå på ca. 25.000 tons årligt. Det virkede forargeligt på afholdsfolkene, og de brugte knapheden på fødevarer som argument i et af deres mange forsøg på at tørlægge landet – men som jeg vil vise uden held – tvært i mod.

Hvis vi sammenligner kurverne for øl og kønssygdommen gonorre kan vi se et fald fra 1939 til 1940, nogen rimelig forklaring har jeg ikke.

Derefter en stigning som for øllet i 1944 overstiger før krigs niveauet trods «mangel» på råvarer. Producenternes største problem var flasker og træ til ølkasser. Forbruget af hård spiritus fordobledes fra 1939 til 44. Importerede vine var kun for de få udvalgte og erstattedes for den almindelige dansker af danske frugtvine og hjemmebryg, i almindelig daglig tale kaldet Pullimut.

Perikon var en erstatning for snaps, og mærkeligt nok er den ikke omtalt noget steds.

Denne havde kontant virkning i form af svære, ukontrollerede branderter med opkast og efterfølgende tømmermænd.

Øgenavne opstod for de nye drinks og kunne være flyversjus - pigtråd - lille fugl fald ned af pinden.

Kønssygdomme vender vi tilbage til under feltmadrasser.

Derfor dette.

Som smedelærling stod jeg ved en revolverbænk og bag mig på meget begrænset plads havde jeg en kæmpestor, gnaven og fordrukken smedsvend, som stod ved en drejebænk.

Luften var til frokost, indtil han havde indtaget et passende antal bajere og den senere snaps ved frokosten, fuld af hans ondskabsfuldheder. Som læredreng blev man sendt i byen efter sprut og andet. Som en form for hævn kunne jeg lirke Perikonsnapsen op, tømme ca. en tredjedel ud og fylde efter med postevand.

Mærkværdigvis og lidt ærgerligt bemærkede svenden aldrig forskellen.

Reklamens magt er underfuld. Her appelleres til rygerens nationale følelser.

Den glade ryger er en tapper dansk landsoldat.